

Albert Lewin: *Pandora i l'Holandès Errant*¹. La potencialitat semiològica d'un mite grec²

Pau Gilabert Barberà³
Universitat de Barcelona

Per a Dolors Pons, Concepción Fernández i Ernest Marcos

És ben sabut que, en el món contemporani, els mites grecs han esdevingut sovint l'expressió simbòlica de temors, anhels, intuïcions, etc. No pot sobtar-nos, doncs, que a *Pandora i l'Holandès Errant*, sovint considerada "l'obra mestra del surrealisme cinematogràfic"⁴, Albert Lewin convertís la conjunció del mite de Pandora amb la llegenda de l'Holandès Errant en un univers de signes. Al capdavant, el món contemporani, addicte al pragmatisme, cataloga com absurdes les excentricitats de l'amor romàntic essencialment desmesurat i foll. "Vivim en una època en la qual ningú no creu en llegendes", assegura l'arqueòleg narrador d'aquesta història singular –amb tota seguretat, el mateix Lewin–, però les enormes possibilitats d'una avantguarda artística com el surrealisme i l'àmplia i inusual cultura d'aquest director de Hollywood⁵ es posen al servei d'una causa aparentment perduda, bé que, en la intimitat i sense el pudor imposat per una educació sovint castrant, potser foren molts els disposats a reconèixer-la com l'única que realment paga la pena. Afegirem, en fi, que el rodatge d'aquesta pel·lícula (1951) a la petita localitat empordanesa de Tossa de Mar -aleshores tranquil·la i lliure encara de la invasió turística que ella mateixa causà en part-, contribuí tal vegada com cap altra a elevar a categoria de mite la seva protagonista femenina, Ava Gardner⁶, alhora que Marius Cabré anunciava al món el seu triomf en el toreig d'Eros. No han de témer els lectors, tanmateix, que converteixi la meua comunicació en un impresentable anecdotari –i, a més, morbós- sobre conquerida i conqueridor, de manera que els convido, si els plau, a acompanyar-me sense més dilacions en un viatge analític –espero que encertat en els seus suggeriments- pel complex món simbòlic o de signes de *Pandora i l'Holandès Errant*.

La primera imatge que apareix davant dels nostres ulls és la d'un mar Mediterrani, blau com cap altre, l'onatge del qual es trenca contra les roques. En sobreimpressió llegim uns versos del filòsof, matemàtic, astrònom i poeta del segle XI, Omar Khayyàm, extrets del seu *Rubàiyàt* -versos de quatre línies (LI)- i que diuen el següent: "Però el dit implacable continua i continua escrivint. Seduir-lo no podràs amb la teua pietat o el teu enginy per ratllar allò escrit o amb les teves llàgrimes esborrar ni una coma ni un accent" ("*The moving Finger writes; and having writ,*

¹ Fitxa tècnica: Director: Albert Lewin; guió: Albert Lewin; fotografia: J. Cardiff; banda sonora: A. Rawsthorne; productors: Albert Lewin i J. Kaufman; estudis: Shepperton, Londres; color: Technicolor. Intèrprets: J. Mason (Henrick van der Zee); Ava Gardner (Pandora Reynolds); N. Patrick (Stephen Cameron); Mario Cabré (Juan Montalvo); H. Warrender (Geoffrey Fielding).

² Aquest article fou publicat a les *Actas del VII Congreso Internacional de la Asociación Española de Semiótica*. Zaragoza, 1998, pp. 476-482 i el presento ara amb algunes modificacions.

³ Professor Titular del Departament de Filologia Grega de la Universitat de Barcelona. Gran Via de les Corts Catalanes 585, 08007 Barcelona. Telèfon: 934035996; fax: 934039092; correu electrònic: pgilabert@ub.edu; pàgina web personal: www.paugilabertbarbera.com

⁴ M. Tessier, a *Dossiers du Cinema* –sense data- (vegeu quadern dedicat a *Pandora y el Holandès Errante* a la Biblioteca de la Filmoteca de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.

⁵ Sobre la seva personalitat cinematogràfica, vegeu, per exemple: Felleman, S. *Boticelli in Hollywood. The Films of Albert Lewin*. New York & London: Twayne's Filmmakers Series. Twayne Publishers. Prentice Hall International, 1997 i Brion, P. *Albert Lewin. Un Esthète à Hollywood*. Bibliothèque du film. France. Courbevoie, 2002.

⁶ Vegeu A. Pastor. *Pandora al paradís blau*. Argentona: L'Aixernador, 1996.

/ Moves on: nor all thy Piety nor Wit / Shall lure it back to cancel half a line, / Nor all thy Tears wash out a Word of it”⁷. El mar, doncs, la seva immensitat, força i ímpetu, els seus abismes promptes a engolir tots els qui s’hi acosten o lliuren voluntàriament, així com el destí inexorable que escriu-prescriu el seu curs contra voluntats interessades, indiquen des d’un bon començament que aquesta serà una història de màxims, d’hipèrboles fins i tot, gens apta per a esperits temperats.

Lewin escull per a la seva pel·lícula un esquema anular que li permet partir del desenllaç final per retrocedir després. De fet, convé que l’espectador trenqui com més aviat millor amb la noció aristotèlica del temps humà –una mena de línia on se succeeixen ordenadament passat, present i futur-, puix que se li demanarà que cregui tant en éssers que vagaregen sense descans i superant diferents episodis de mort, com en d’altres que es reencarnen per tal d’unir de bell nou el seu destí a un únic i etern amant.

En efecte, sobre la sorra de la platja descansen ara els cossos sense vida d’un home i una dona agafats de les mans, tot indicant així als qui els han rescatat del mar que el seu amor fou i és gairebé tan pregon com els abismes de la seva tomba marina. Pandora i l’Holandès Errant han reconegut la superior autoritat del Destí, tal com dicten aquells versos d’un manuscrit que ha aparegut vora els cadàvers. I tot això s’esdevé al port d’Esperança cap el 1930.

Prolixes han estat les discussions filològiques sobre si la *Teogonia* i *Els Treballs i els dies* d’Hesíode parlen més d’una Terra originària que “tot ho donava”, una Terra-Pandora (*pan-do*), o d’una primera dona, Pandora, que rep tots els dons (*pan-dora*) de part dels déus olímpics. I no menys prolíxes han acabat essent, d’altra banda, les que s’han proposat de dilucidar el significat real de l’esperança⁸, l’únic contingut ja de la gerra de la casa d’Epimeteu –abans plena de mals o de bens, segons les tradicions– i que la tafaneria incorregible de Pandora l’impel·lí a obrir. En qualsevol cas, sembla evident que el valor positiu de l’esperança s’aferma en aquesta vila marítima, Esperança, elegida per Lewin com senyal i seu d’una Pandora que arribarà a donar-ho tot per l’Holandès Errant, mentre que aquest, sense que se’ns expliqui com, sabrà reconèixer instintivament aquest senyal fins al punt d’ancorar la seva goleta prop de la seva costa.

Tanmateix, és millor ajornar les conclusions i seguir el ritme del relat. L’arqueòleg narrador, Geoffrey Fielding, acaba de recollir aquell manuscrit on es pot llegir també que ‘l’amor es mesura pel que un està disposat a renunciar per ell’ (*the measure of love is what one is willing to give up for it*) i, tot seguit, apareix ja a la seva casa-obrador on es disposa a acoblar, com en d’altres ocasions, les diferents peces d’una ceràmica antiga. Heus aquí, per tant, un altre senyal que, al meu entendre, podria indicar-nos que la història que ens contarà -i els valors que li són inherents- impliquen una urgent restauració de valors antics en el si d’un món centrat en d’altres prioritats.

Esperança esdevé així el lloc màgic on civilitzacions successives han deixat la seva petja –ell mateix ha rescatat de les seves aigües nombroses estàtues i objectes-, alhora que opera una sincrasi salvífica d’Antiguitat i Contemporaneïtat. Sigui quin sigui el cas, Geoffrey, a les mans

⁷ London: Penguin Books, 1995.

⁸ Aquest article se centra en allò que assenyala el títol i no pas en aquestes qüestions. Tanmateix, l’excel·lent edició i comentari de la *Teogonia* de M. West. *Hesiod. Theogony*. Oxford: Clarendon Press, 1997, conté la bibliografia de referència. Vegeu, també: C. Miralles. “Hesíodo sobre los orígenes del hombre y el sentido de *Trabajos y Días*. *BIEH (Boletín del Instituto de Estudios Helénicos)*, Universidad de Barcelona, 1975, pp. 3-36; Hesíodo, *Erga* 42-105. La invención de la mujer y la tinaja”. *Estudios Actuales sobre Textos Griegos (II Jornadas Internacionales)*, Universidad Complutense de Madrid, 1991, pp. 33-45; i “La invención de la dona”, a *La dona en l’antiguitat*. Sabadell: AA.VV., 1987. Així mateix: Angelo Casanova. La famiglia di Pandora: analisi filologica dei miti di Pandora e Prometeo nella tradizione esiodea. *Quaderni dell’Istituto di Filologia Classica “Giorgio Pasquali” dell’Università degli studi di Firenze*, 5, 1979 i A. Pérez y A. Martínez. *Hesíodo. Obras y Fragmentos*. Madrid: Biblioteca Clásica Gredos, 1978, n° 13, pp. 127-9.

del qual havia anat a parar un vell manuscrit holandès del segle XVII, explica que, cansat per causa d'una lectura que li resultava difícil i davant la presència d'una lluna torbadora i eròtica sobre el mar, decideix de reunir-se en una taverna gitana amb alguns amics, entre els quals hi ha, naturalment, Pandora.

Gosaria mantenir, en conseqüència, que un ampli univers de signes emet ja els seus senyals a l'observador amatent. La lluna⁹ i el mar guien de fet les nostres ments vers Pandora, torbadora i eròtica com cap altra, i també vers l'Holandès Errant, condemnat des de fa segles a navegar per un mar que mai no acaba. Dos éssers, aviat ho veurem, inaprehensibles, car 'conèixer les pregoneses de la seva ànima seria gairebé tan impossible com buidar el mar amb una tassa' (*'to understand one human soul is like trying to empty the sea with a cup'*). En aquests instants preval, però, una atmosfera gitana –tan propensa a les premonicions!– i escoltem cantar “quejíos” que “duelen y duelen”.

I qui millor que Pandora Reynolds per il·lustrar aquest mal terrible? Té totes les gràcies (*pandora*) amb les quals minar la voluntat de tots els homes que l'envolten¹⁰: el mateix Geoffrey, que no dubta a declarar-se esclau seu; Stephen Cameron, un pilot de curses que intenta batre el rècord mundial de velocitat, i un tal Reggie Deverest que viu en l'embriaguesa permanent a fi de poder superar la indiferència de la seva estimada. Amb tot, Reggie conserva la lucidesa romàntica suficient per després de sentir cantar a Pandora *'Oh how am I to know if it's really love that found its way here? Oh how am I to know if will it linger on and leave me then? I dare not guess at this strange happiness, for oh how am I to know can it be that love has come to stay here?'* acompanyant-se al piano, enverinar el contingut d'una darrera copa i autoimmolar-se davant la seva dea. Pandora es totalment bella i estima, però encara no sap a qui lliurar-se per complet. De moment, ha estat un home el primer a assumir el pes de la seva “pànica” etimologia i a descobrir que ‘la mort té deu mil portes perquè surtin els homes, bé que es mou d'una manera tal que la sortida pot ser en las dues direccions’ (*'death hath ten thousand several doors for men to make their exits and they move on such strange geometric hinges you may open them both ways'*). Per contra, Pandora, esplèndida amb el seu vestit grec i indiferent com una dea olímpica al destí dels humans, sembla no lamentar amb la seva gèlida fredor el suïcidi de l'amic, cansada com està de lluitar contra el seu reiterat instint d'autodestrucció. ‘Al capdavant’, assegura, ‘la vida no és important’ (*'life is not important'*). I, tanmateix, cal no deixar-se enganyar, car, amb

⁹ Sobre la identificació de la lluna amb Afrodita (i la Terra), vegeu, per exemple: Plutarc. *L'Eròtic*, 764B: ‘... el pare començà a explicar que els egipcis, com els grecs, coneixen dos Eros: el Pandemos i l'Urani, i fins i tot n'admeten un tercer: el sol. Per Afrodita, identificada al seu torn amb la lluna i la terra, senten igualment una gran veneració’ -la traducció és meua seguint l'edició de R. Flacelière. *Plutarque. Dialogue sur L'Amour*. Paris: *Les Belles Lettres*, 1980.

¹⁰ Cf. amb *Treballs i dies* d'Hesíode, 79-82: “... el missatger dels déus li donà la veu i anomenà la dona Pandora, perquè tots els qui tenen les morades olímpiques li feren un present, calamitat per als homes que mengen pa” (... ἐν δ' ἄρα φωνήν / θῆκε θεῶν κῆρυξ, ὀνόμηνε δὲ τήνδε γυναικῆ / Πανδώρην, ὅτι πάντες Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες / δῶρον ἐδώρησαν, πῆμ' ἀνδράσιν ἀλφειστήσιν –la traducció és meua seguint l'edició de R. Merkelbach i M. L. West. *Hesiodi Opera et Dies*. Oxford: Oxford Classical Texts, Clarendon Press, 1990), i *Teogonia*, 585-590: “Però, després de modelar un mal formós com a pagament d'un bé, se l'endugué allí on hi havia els altres déus i els homes, ornada amb els guarniments de la deessa d'ulls glaucs, filla de pare poderós. Els déus immortals i els homes mortals quedaren admirats, quan van veure aquell parany espinós i irresistible per als homes. En efecte, d'ella prové el llinatge femení de les dones...” (αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ τεῦξε καλὸν κακὸν ἀντ' ἀγαθοῖο, / ἐξάγαγ' ἔνθα περ ἄλλοι ἔσαν θεοὶ ἢ δ' ἀνθρώποι, κόσμῳ ἀγαλλομένην γλαυκῶπιδος Ὀβριμοπάτρης / θαῦμα δ' ἔχ' ἀθανάτους τε θεοὺς θνητοὺς τ' ἀνθρώπους, / ὡς εἶδον δόλον αἰπὺν, ἀμήχανον ἀνθρώποισιν. ἐκ τῆς γὰρ γένος ἐστὶ γυναικῶν θηλυτεράων... –la traducció és meua seguint l'edició de M. West. *Hesiod. Theogony*. Oxford: Clarendon Press, 1997); *Treballs i dies*, 57-58: “a canvi del foc els donaré un mal; se'n podran alegrar en el seu cor, tot i acariciar la seva pròpia desgràcia” (τοῖς δ' ἐγὼ ἀντὶ πυρὸς δώσω κακὸν, ᾧ κεν ἅπαντες / τέρονται κατὰ θυμὸν ἐόν κακὸν ἀμφαγαπῶντες –*idem*).

independència que Lewin aprofiti ara el rostre menys amable del mite de Pandora, amb anterioritat a la qual els homes vivien en pau¹¹, aquesta dona terrible dona ja senyals clars d'autoredempció, puix que altrament no podria tenir aquella boirosa però pregona convicció que la vida no és res sinó és oferint-la tota a qui, pel que sembla, triga a arribar.

En l'interim i bé que avançant a les palpentes, Pandora troba sucedanis amb els quals perllongar una vida, la seva, de tot o res, fidel al límit constant que el seu adjectiu, *pan*, li imposa. Stephen, el seu amic pilot que intenta també arribar més enllà i ultrapassar el límit, serà en aquesta ocasió el mestre de cerimònies i, com si es tractés de les iconografies metafísiques de Chirico, aviat veiem, en ple episodi oníric, com el bòlid amb la dea vivent passa a tota velocitat davant d'una altra dea, antiga i pètria, car la màgica Esperança, com dèiem abans, permet aquesta mena de conjuncions¹². L'orgia de velocitat cedeix a la fi i, paradoxalment, Stephen adoctrina Pandora sobre la felicitat que 'rau en les coses senzilles': casar-se amb ell, per exemple. Inútil intent perquè, quan ella li aconselli al seu torn que es casi amb la Janet, 'una noia meravellosa i que t'adora' (*wonderful girl who adores you*), la resposta només pot ser que, aspirant al tot, aspirant a Pandora, per què s'hauria de conformar amb menys? Per la seva banda, Pandora, seduïda com mai per un Eros agonal que es mesura per allò que un es capaç de renunciar per ell, arriba a exigir al seu temerari pretendent que sacrifiqui el seu bòlid, batejat inevitablement amb el seu nom, Pandora, de manera que, quan finalment el veiem precipitar-se penya-segat avall, la seva pròpia mort quan sigui engolida pel mar en un futur no gaire llunyà queda segellada per una imatge o signe visual de semàntica ben precisa. I no s'acaben aquí els senyals, per tal com, si el sacrifici ha tingut lloc el novè dia del tercer mes, el casament se celebrarà el tercer del novè, quan, com en el cas d'una gestació, caldrà veure si Eros aconseguix néixer-consolidar-se o és avortat per l'odi. Si ens cenyim al guió, podríem dir que ambdós, herois indiscutibles d'una llegenda èpica que hauria de ser grega, han esdevingut "gloriosament folls", encara que romàntics o surrealistes foren dos altres adjectius igualment aplicables en aquest cas. Pandora, nogensmenys, excel·leix en l'exercici d'una imaginació voluntàriament allunyada de tota lògica usual, puix que, uns moments abans, després de veure la imatge de la goleta des del penya-segat, Stephen ha suposat que ella veu ja el seu destí a bord d'aquell iot amb Nelson o l'Holandès Errant.

Lewin justifica el caràcter surrealista de la pel·lícula per la seva estreta relació amb la pintura de tots els estils i, en concret, amb la d'aquesta avantguarda artística¹³, però m'adono ara que obrir un petit parèntesi per recordar algun paràgraf significatiu del *Primer Manifest Surrealista* d'André Breton (1924) fóra d'allò més aconsellable:

“L'experiència roman tancada en una gàbia, en l'interior de la qual dona voltes i voltes

¹¹ Hesíode. *Treballs i dies*, 90-2: “Abans, en efecte, vivien sobre la terra les nissagues d'homes, sense patir cap mal, sense el dur esforç i sense les penoses malalties que duen la mort als homes” (Ποῖν μὲν γὰρ ζώεσκον ἐπὶ χθονὶ φῦλ' ἀνθρώπων / νόσφιν ἄτερ τε κακῶν καὶ ἄτερ χαλεποῖο πόνοιο / νούσων τ' ἀργαλέων, αἳ τ' ἀνδράσι κῆρας ἔδωκαν –la traducció és meva seguint l'edició de R. Merkelbach i M. L. West. *Hesiodi Opera et Dies*. Oxford: Oxford Classical Texts, Clarendon Press, 1990); cf. Plató *Polític* 271e-272a: ‘... no hi havia ni dones ni nens, car la vida de tots tenia el seu origen en la terra i, d'abans, no en recordaven pas res... dels arbres i de tota mena de plantes collien fruits inexhauribles, que brollaven no com a resultat de l'agricultura, sinó com a ofrena espontània de la terra’ (... οὐκ ἦσαν οὐδὲ κτήσεις γυναικῶν καὶ παίδων· ἐκ γῆς γὰρ ἀνεβίωσκοντο πάντες, οὐδὲν μεμνημένοι τῶν πρόσθεν... καρποὺς δὲ ἀφθόνοους εἶχον ἀπὸ τε δένδρων καὶ πολλῆς ὕλης ἄλλης, οὐχ ὑπὸ γεωργίας φυομένους, ἀλλ' αὐτομάτης ἀναδιούσης τῆς γῆς –la traducció és meva seguint l'edició de J. Burnet. Oxford: Clarendon Press, 1900, rpr. 1977).

¹² Vegeu: W. Schmied. “Pictor Classicus Sum? De Chirico, Pittura Metafisica and Classicism. *Canto D'amore. Classicism in Modern Art and Music* 1914-35. Basel: Kunstmuseum, 1996.

¹³ Vegeu: *Cuaderno sobre Pandora y el Holandés Errante*, nota 4.

sobre si mateixa, i de la qual cada cop és més difícil fer-la sortir. La lògica també es basa en la utilitat immediata i queda protegida pel sentit comú. Amb el pretext de la civilització... s'ha arribat a desterrar del regne de l'esperit tot allò que pugui qualificar-se, amb raó o sense, de superstició o quimera; s'han arribat a proscriure tots aquells modes d'investigació que no es conformen amb els imperants... A propòsit d'això, cal reconèixer que els descobriments de Freud han estat d'una importància decisiva... Potser hagi arribat el moment en què la imaginació s'acosti a l'exercici dels drets que li corresponen. Si les pregonesses del nostre esperit amaguen forces estranyes capaces d'augmentar les que apareixen a la superfície, és del major interès copsar-les”¹⁴.

*“L'expérience tourne dans une cage d'où il est de plus en plus difficile de la faire sortir. Elle s'appuie, elle aussi, sur l'utilité immédiate, et elle est gardée par le bon sens. Sous couleur de civilisation, sous prétexte de progrès, on est parvenu à bannir de l'esprit tout ce qui se peut taxer à tort ou à raison de superstition, de chimère; à proscrire tout mode de recherche de la vérité qui n'est pas conforme à l'usage. C'est par le plus grand hasard, en apparence, qu'a été récemment rendue à la lumière une partie du monde intellectuel, et à mon sens de beaucoup la plus importante... Il faut en rendre grâce aux découvertes de Freud... L'imagination est peut-être sur le point de reprendre ses droits. Si les profondeurs de notre esprit recèlent d'étranges forces capables d'augmenter celles de la surface, ou de lutter victorieusement contre elles, il y a tout intérêt à les capter...”*¹⁵.

Sigui o no quimèric allò que Pandora persegueix, el cert és que alguna cosa l'empeny a arribar-se nedant fins a la goleta a fi de saludar l'enigmàtic navegant. Aquest cop la seva decidida immersió física en el mar indica, si més no, una premonitòria afinitat amb aquest element, però la sorpresa s'està a l'interior de la nau, quan el nostre culte director decideix convertir el mateix Holandès Errant en un pintor surrealista enigmàticament capacitat per assignar a la Pandora del quadre el rostre de Pandora Reynolds que, si hem de creure'l, no havia contemplat mai. Qualsevulla referència a les anagnòrisis del teatre grec fóra a aquestes alçades supèrflua, amb independència que ara s'imposi l'intent d'explicació lògica i racional d'una aital “coincidència”. La Pandora vivent arriba a dir fins i tot, menystenint la seva essència més genuïna, que no li interessa la mitologia, però l'Holandès Errant li explica que “Pandora fou l'estimada dels déus dels quals rebé una capsula preciosa que li estava prohibit d'obrir” (*Pandora was the darling of the gods. They gave her the precious box which she was forbidden to open*).

Com és prou evident, tot ha començat amb el que podria considerar-se un automatisme psíquic, similar als que Breton descriu en el seu *Manifest*¹⁶:

“Surrealisme: ... Automatisme psíquic pur per mitjà del qual s'intenta expressar, verbalment, per escrit o de qualsevulla altra manera, el funcionament real del pensament. És un dictat del pensament, sense la intervenció reguladora de la raó, aliè a tota preocupació estètica o moral”.

*“Surréalisme: ... Automatisme psychique pur par lequel on se propose d'exprimer, soit verbalement, soit par écrit, soit de toute autre manière, le fonctionnement réel de la pensée. Dictée de la pensée, en l'absence de tout contrôle exercé par la raison, en dehors de toute préoccupation esthétique ou morale”*¹⁷.

No obstant, l'autèntic automatisme psíquic vindrà poc després, quan Pandora, irritada per

¹⁴ A *Primeras Vanguardias Artísticas. Textos y Documentación*. Barcelona: Labor, 1995, pp. 132-33.

¹⁵ Breton. *Manifestes du surréalisme*. Paris: Gallimard (folio essais), p. 20.

¹⁶ *Op. cit.*, p. 147.

¹⁷ *Op. cit.*, p. 36.

l'arrogància de qui sembla conèixer-la des de sempre –fins al punt de diagnosticar-li, com si es tractés d'un psicòleg freudià, un gran buit interior que desferma “la seva fúria i l'instint de destrucció”-, intentarà destruir el quadre tot aplicant-li algunes pinzellades també furioses i incontrolables. Però heus aquí que d'un acte així no se'n deriva cap dany irreparable, sinó que, com afirma l'Holandès, “una obra mai no està acabada fins que intervé el factor sort, allò inesperat” (*no work of art is complete until the element of chance has entered into it... The unexpected and the surprising are indispensable*), de manera que, amb algunes pinzellades més, aquest cop seves, el resultat serà òptim. El rostre de la dona ja no és el rostre de la ciutadana Pandora Reynolds, sinó un ou, i és que:

‘Pandora fou la primera dona, la Eva de la llegenda grega, la tafaneria de la qual ens costà el paradís terrenal. Em vaig equivocar pintant-la com una dona en particular, per més bella que sigui. Pandora hauria de ser la dona en abstracte, esposa i mare, el genèric i original ou del qual imaginem que prové la raça humana, la dea secreta que tots els homes desitgen’.

‘Pandora was the first woman, the Eve of Greek legend, whose curiosity cost us our earthly paradise. I was wrong to portray her as a particular woman... Pandora should appear as woman in the abstract, bride and mother, the original and generic egghead from which we can imagine the whole human race to have hatched’.

Poques vegades s’hauran donat tantes indicacions, senyals o signes amb tan poques frases, o, dit altrament, fóra imperdonable no advertir que s’ha fet menció ja de totes les possibilitats del mite. Tenim la Pandora de tafaneria irreprimible, necessària per tal que, més enllà de convencions i compromisos adquirits, cerqui la fruita prohibida, el tot o el res, del més enigmàtic dels homes. Tenim la Pandora d’una bellesa absoluta, la que atrau fatalment i sembla inferns en la vida, finalment tràgica, d’homes il·lusos i desprevinguts. I tenim, per acabar, l’esposa i mare, sigui l’ou originari o la Terra segons Hesíode, prompte a donar-ho tot (*pan-do*) sense exigir res a canvi.

Lewin trobà sens dubte en el mite de Pandora tot el que necessitava, aliè, d’altra banda, a minúcies –bé que no ho són tant- com ara el fet que la Pandora clàssica mai no tingué una capsula, sinó que, com ja explicaren Dora i Erwin Panofsky en la seva excel·lent monografia¹⁸, Erasme de Rotterdam seria el gran responsable d’aquesta atribució. I encara alguna consideració més: l’Holandès Errant s’ha adonat ja que aquesta dona que es precipità al mar sota la llum de la lluna per venir a saludar-lo pot ser la seva redemptora. És qüestió, per tant, d’intentar abandonar la maleïda eternitat de la qual és presoner i deixar que un rellotge de sorra comenci a comptar els sis mesos de què disposa per aconseguir el seu propòsit. Podria ser fins i tot que la sort li somrigués, ja que el pilot, tot i que amb el permís previ de Pandora, ha rescatat del mar el seu bòlid i ara es troba reparant-lo mentre canta premonitòriament *La dona e mobile*. Quelcom ens indica-suggereix, doncs, que la seva promesa desitja en el fons un altre matrimoni o, segons que explica més tard: ‘Quan Stephen rescatà el seu cotxe, vaig tenir la sensació que m’havia alliberat d’ell’.

I bé; ha arribat el moment en què l’Holandès Errant –o dit en clau grega, aquesta mena d’Odisseu nòrdic- expliqui la seva llegenda: apunyala la seva esposa per sospites d’infidelitat sense fonament; davant del tribunal gosà blasfemar contra Déu, la Fe i el Cel; reptà fins i tot la Divina Providència tot mantenint que, si pogués navegar fins al dia del Judici, mai no aconseguiria trobar una dona bona i fidel. I, com a resultat de tots aquests despropòsits, el càstig celestial li arriba tot d’una, adoptant, a més, mètodes surrealistes. En efecte, el pobre Holandès

¹⁸ *La Caja de Pandora*. Barcelona: Barral, 1975. Vegeu, tanmateix, Immanuel Musäus. *Der Pandora Mythos bei Hesiod und seine Rezeption bis Erasmus von Rotterdam*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2004.

Errant, confós entre successius estats onírics i de vigília en el curs dels quals és fa difícil esbrinar què és realitat i què ficció, es descobreix a si mateix navegant en una nau fantasma sense tripulació, conscient a la fi que ho farà durant generacions i generacions. Com a màxim, podrà desembarcar sis mesos cada set anys i iniciar la cerca d'una dona que estigui disposada a morir per ell. És precisament el somni el que ens acostava a la veritat, i un somni, en aquest generós desplegament de senyals d'Albert Lewin, li ha revelat que, quant a la seva esposa, "va confondre gentilesa amb infidelitat". La lliçó –jo gairebé diria moralitat- sembla evident: ningú no pot prendre la vida d'un ésser humà, tot i que, si es priva de fer-ho, cregui traïr les terribles exigències d'un amor romàntic i foll. El triomf veritable no rau en l'homicidi passional que garanteix la propietat exclusiva de l'ésser estimat, sinó en l'assumpció lliure per part d'aquest darrer del sacrifici. Déu necessita en aquests instants una Pandora-Terra disposada a oferir-se tota i donar la lliçó definitiva a l'alumne díscol. I qui trobi exagerades les meves paraules –tal vegada blasfemes-, que pensi en Albert Lewin com el que és: un mestre indiscutible del sincretisme de cultures, creences, mites i èpoques, on a la llarga tot pot conviure amb tot. I afegiria encara: aquest Déu justicier necessita la transmigració de les ànimes, car altrament no podria unir de bell nou els esposos. Qui sap, a més, si l'ànima d'aquella dona injustament sacrificada no s'amaga sota la forma alada –la seva imatge més clàssica¹⁹- d'una gavina misteriosa?: 'Per sobre del pal major vaig veure volar una gavina amb les plomes tacades de sang' (*Above the main mast I saw a white gull circling; its wings were stained with blood*).

Sigui com sigui, allò inversemblant envaeix ja l'escena, per tal com l'arqueòleg, a qui l'Holandès Errant acaba de llegir la seva pròpia història, descobreix astorat que l'interpret del seu manuscrit és capaç de recitar-ne paràgrafs sencers sense llegir el text. No obstant, cal no oblidar que es tracta d'un arqueòleg, d'un expert en l'art de connectar amb el passat des del present, de manera que aquesta nova anagnòrisi queda en un cert sentit rebaixada.

Arribats en aquest punt, podríem pensar que la història s'encamina ràpidament vers un desenllaç feliç, puix que l'Holandès Errant entreveu la possibilitat que Pandora el rescati paradoxalment per a la mort. Però la Literatura, tot i que sota la forma d'un simple guió cinematogràfic, posseeix recursos varis amb què posar obstacles a un retrobament que ja sembla proper. I, si la Literatura no manca de mitjans, menys encara Espanya, aquell insòlit país –des de l'òptica americana, és clar- que en ocasions meravella tothom o, el que fóra el mateix, Lewin decideix que un altre home professionalment avesat al límit, al risc mortal i, consegüentment, digne de Pandora, un torero, faci acte de presència en una Esperança que el rep com a un dels seus fills predilectes. De fet, des d'aquest precís moment tot hauria d'obeir a una lògica implacable, car, com es pot suposar, aquest home valent haurà de recordar a Pandora el seu coratge –haurà d'enviar senyals- davant l'anunci inesperat del seu casament imminent amb Stephen Cameron. Juan Montalvo, que així l'anomenen, toreja un brau sota la inevitable llum de la lluna –un cop més- davant la comprensible admiració dels seus especials espectadors: Pandora i els seus amics. Però, si aquesta és una història d'amor romàntic i, sobretot, foll, al torero li correspon aportar també no només la hipèrbole en què, per raó del seu art, viu immers, sinó també algun excés addicional en principi no tan previsible. Juan Montalvo, no cal dir-ho, és un home acostumat a la visió de la sang, a clavar l'estocada i donar el cop de gràcia final, però és també un home turmentat que, en moments de fúria, arriba a clavar un punyal en el retrat del seu pare, ja que és víctima d'un vulgar complex d'Èdip. El mite, un altre mite, irromp de bell nou com a referent justificador de conductes anòmiques –és a dir, les explica- i, per tant, no ens sorprèn el rebuig de negres presagis emesos per la seva mare gitana, eternament enamorada d'un marit ja difunt, el pare de Juan, mentre que menysté sempre el seu fill, entestat, contra el que sembla raonable, a demostrar el seu valor per mitjà de mètodes extrems. En suma, la gelosia el dominen i això el durà en definitiva a la mort, tal com indiquen-sentencien les cartes de la seva

¹⁹ Recordeu, per exemple, la palinòdia del *Fedre* de Platón (244a-257b)..

profètica mare.

Ara són tres els homes-Pandora, capaços de donar-ho tot per una dona marcada per la càrrega semàntica de la seva etimologia. Stephen Cameron bat finalment el rècord mundial de velocitat davant la mirada de la seva dea i causant l'enuig de Juan Montalvo. I, després del triomf, té lloc el sopar en honor del guanyador, incloent-hi el més surrealista dels balls a la platja sota la claror de la lluna, envoltats d'estàtues clàssiques. He parlat ja de la normal i màgica conjunció a Esperança del que és antic i modern, del mite i la realitat que afavoreix ara una conversa íntima entre Pandora i l'Holandès Errant. Ella és com una d'aquelles dues meitats del mite dels tres gèneres del discurs d'Aristòfanes del *Simposi* de Plató –més conegut com el mite de l'androgin– amb nostàlgia summa de la unitat perduda –en el seu cas arrabassada per un punyal assassí:

‘Hi ha quelcom que em desborda, una mena de sentiment místic que sento per tu. Tinc la sensació que t’he estimat sempre, no en aquesta vida, sinó en d’altres de les quals no en conservo el record. És com si això ja hagués passat abans de conèixer-te; no em va passar a mi, sinó a una altra persona’.

‘There’s something beyond my understanding, something mystical in the feeling I Have for you. I feel as if I’d loved you always, not only in this life, but in lives I’ve lived before and do not remember. It’s as if everything that happened before I met you didn’t happen to me at all, but to someone else’.

Pandora ha canviat molt des que el va conèixer, ja no és tan odiosa i cruel i s’adona que feia mal a la gent perquè era infeliç. Li mancava l’amor i ara se sent alliberada; li diu fins i tot que seria capaç de morir per ell sense dubtar-ho ni un sol instant. No cal dir que aquesta és la Pandora salvífica que intenta complir la seva “pànica” missió. Però davant seu té també un home follament enamorat, incapaç de costejar la seva salvació al preu inassumible d’una mort aliena, la d’ella. Ben al contrari, gelós del seu sacrifici total, li fa creure que la rebutja per no haver respectat el compromís contret amb Stephen.

Al tercer home, Juan Montalvo, que de lluny els ha vist conversar i besar-se, Lewin li ha reservat la superació de qualsevol límit ètic o moral. “Per a ell no hi ha lleis”, i, essent com és pura *anomia*, inútil fóra esperar que respecti el veritable amor de Pandora. L’enemic no és Stephen, sinó Henrick van der Zee, l’Holandès Errant. Destre amb el punyal gairebé tant com amb l’estoc, assassina el seu únic i autèntic rival -Stephen gairebé no compta. En plena batussa, un altre rellotge de sorra caigut a terra queda en posició horitzontal sense possibilitat que el temps transcorri d’un compartiment a l’altre. Sembla el senyal, el signe inequívoc, d’haver esgotat brusquement –i feliçment!- el termini disponible per aconseguir Pandora:

‘Perdona’m, Senyor, perquè he pecat. Si pogués morir! Però, si he de continuar vivint, et demano misericòrdia, Senyor. És tan jove i tan bella! No permetis que mori per salvar-me. Ja sé que aquesta fou la sentència. Perdona-la, no deixis que m’estimi amb aquell amor tan pregon com un abisme en el mar’.

‘Forgive me, Lord, for I have sinned. Forgive me. If I could die!... I pray God’s mercy if I must live again. She’s so young, so beautiful. Do not let her to die to save me. This was the doom, I know... Let her forget me. Let her not love me with this love that is as deep as death. If I could die’.

El seu desig és sincer, però, sense saber-ho i com ja passà segles enrere, acaba de pronunciar una altra sentència, ja que seran precisament els abismes del mar els que engoliran el seu cos i el de Pandora. Ara és Déu mateix qui sembla cruel i insensible als precés de Henrick, però el Destí inexorable, no pas Déu, s’ha erigit en l’única instància inapel·lable gelosa del compliment íntegre de les penes. Els ulls de l’Holandès Errant s’obren i aquest fet confirma que el seu llarg

exili per la vida continuarà encara. El rellotge de sorra és allí, de manera que es fa impossible no donar-li la volta per certificar un cop més que, dissortadament, el temps corre i el sacrifici de Pandora és molt més que una remota possibilitat.

I, si l'Holandès Errant emet els seus senyals, Juan Montalvo, el torero, entra en la seva apoteosi final. Ha arribat l'hora de demostrar el seu valor suprem davant tota Esperança reunida a la plaça. No ha fet cas dels negres presagis de la seva mare, tot i que ha acceptat de prendre un beuratge pensat per a protegir-lo. S'ha vestit de blau, potser perquè el seu rival fou l'Holandès Errant o, més probablement, perquè el seu amor és tan pregon com els abismes del mar. No cal dir que Pandora, a qui per descomptat dedica la "faena", és l'objectiu final, el trofeu que ha de conquerir ara que ha fet desaparèixer el rival. Presenciem la lluita d'un home total -que ho dona tot (*pan-do*), per una dona que també ho és, però la sort ha estat tirada i el Destí, naturalment, ni pensa ni pot cedir. De sobte, aquell holandès vencedor de la mort apareix a la plaça, provoca el desconcert del matador moments abans de sacrificar l'animal i, finalment, els papers s'inverteixen essent ell la víctima. Pandora el visita al dispensari i Juan Montalvo li confessa abans de morir que la nit anterior havia apunyalat Henrick.

Tot és, doncs, massa estrany –massa surrealista-, perquè Pandora pugui ajornar un minut més la seva gran decisió. Fa temps que se sap Pandora en el sentit de ser capaç de lliurar-se per complet, però ara li urgeix de bell nou recuperar la seva proverbial tiferia. Ja no pot esperar més, necessita saber qui és Henrick en realitat. Decidida, per tant, a obrir la capsa, s'adreça a l'únic que pot ajudar-la, l'arqueòleg, pont lògic vers un passat que perviu. Sens dubte, ell també és fill de la raó occidental i es resisteix a les possibilitats del mite. Es diu a si mateix que no és possible, que Henrick no és l'Holandès Errant, però, per si de cas quelcom el mantingués viu com vives es mantenen també les restes arqueològiques en les seves mans, no deixa que Pandora llegeixi la traducció del manuscrit de l'Holandès fins a comprovar que Henrick ha desplegat ja les veles de la goleta per salpar.

No obstant, tot és inútil; l'absència del vent el reté a la badia i Pandora, de nou endinsant-se en el mar, arriba nedant perquè es compleixi el mortal alliberament de l'Holandès. Henrick l'espera, sap que els versos que parlen del "dit implacable que continua i continua escrivint sense que es pugui ratllar ni esborrar ni una coma ni un accent" (*"The moving Finger writes; and having writ, / Moves on: nor all thy Piety nor Wit / Shall lure it back to cancel half a line, / Nor all thy Tears wash out a Word of it"*) contenen la Veritat, la seva, de manera que ha decidit tornar a la Pandora del seu quadre el rostre que realment li pertany: 'Érem marit i muller, separats durant segles i reunits de bell nou. Quan et vaig veure, vaig saber que tornaries a mi' (*"We were man and wife, separated for centuries and meeting again. The moment I saw you, I knew that you would come back to me"*). Tots dos pertanyen a una dimensió superior, absoluta o total, que aviat recuperaran, bé que Pandora conserva encara una lògica afecció a la vida humana: 'Quan de temps creus que passarà fins que ... ? Sóc tan feliç que no puc evitar voler que això duri. Si tinguéssim un any, un mes!' (*"How long do you think it will be before... before? If we could have a year, a month, a week even"*). Però només ha estat un instant de feblesa terrenal, perquè els enamorats, els autèntics enamorats, són conscients d'haver vençut el llast del temps:

H: 'Quan temps creus que ha passat des que vas arribar?' / P: 'Sembla com si el temps no existís'. / H: 'Durant aquests segles de soledat... desitjava morir. Tot això no ha existit. En un moment has esborrat els records de moltíssims anys, anys molt cruels. Aquesta felicitat és tan intensa! El nostre amor és real i no té noció del temps'. / P: 'És com si estiguéssim embruixats, fora del temps, en l'infinit'.

H: 'How long do you think it's been since you came in here?' / P: 'Oh, I don't know, not very long. It seems timeless'. / H: 'Yes, timeless, as if we were enchanted. All my centuries of solitude when my despair was so great I'd pray to die, it's as if they'd never

been. In a moment you've erased the memory of so many years, so many cruel years. This joy is so deep. I've almost forgotten what went before... Because yesterday and all that went before was imperfect, unfulfilled, unreal. But our love is real, has no sense of time... / P: *'It is as if we were under a spell, outside of time, unending'*.

I no cal dir que, després de segellar el seu encontre amb un bes, el rellotge de sorra s'esmicola, tot indicant-nos que la seva vulgar missió ha acabat. La resta, tenint en compte la composició anular, és força previsible: el bell i seductor mar Mediterrani exhibeix de vegades tota la força, suficient, en qualsevol cas, per acollir els qui es mostren decidits a lliurar-s'hi. A l'arqueòleg-narrador, l'enamorat d'un passat recuperable malgrat tot, li correspon presentar l'epíleg. Es demana si aquest llibre no ve del més enllà i duu un missatge de vida i no pas de mort. Vol que l'Holandès Errant gaudeixi tant del seu amor com va patir per causa del càstig diví. Creu realment que té dues còpies del mateix escrit, però, si ho digués, tot el món creuria que ha perdut la raó de tant d'investigar velles llegendes:

'Vivim en una època en què no existeix la Fe, però el dit implacable continua i continua escrivint; seduir-lo no podràs amb la teva pietat o el teu enginy per ratllar allò escrit o amb les teves llàgrimes esborrar ni una coma ni un accent'.

'We live in a time that has no faith in legends, but The moving Finger writes; and having writ, moves on: nor all thy Piety nor Wit shall lure it back to cancel half a line, nor all thy Tears wash out a Word of it'.

Han passat ja els temps en què una rígida separació entre mite y *lógos* relegava el primer al regne del que és pre-racional o fins i tot irracional. Sabem que el llenguatge mític és també una manera "racional" i coherent d'acabar els problemes, en el supòsit, és clar, que hàgim de seguir adjudicant-li aquest adjectiu. En canvi, Albert Lewin -convé recordar que *Pandora i l'Holandès Errant* es rodà l'any 1951- advoca decididament per explotar les immenses possibilitats de l'especificitat del mite, al marge justament dels consolidats mecanismes lògics i experimentals que caracteritzen el nostre sistema de pensament. Creador lliure com molt pocs en el món de Hollywood, Lewin parla d'un tipus d'amor, el més romàntic, el més foll, en el qual creu o sens dubte necessita creure. Sortosament aliè a la barbàrie positivista que ha envaït l'escena en els darrers decennis, es permet el luxe de proclamar els avantatges de la Fe. La seva època es mostrarà ja incrèdula amb llegendes o mites –i em temo que la situació ha empitjorat molt-, però ell continua reivindicant-los per la seva capacitat paradigmaticopedagògica. Són aquí, no són ni acèfals ni àpodes, tenen un cos coherent i únic, afavorit per la pàtina del que és vell. I si el patró ja el tenim i hem decidit elevar-lo a la categoria de patrimoni cultural, per què contemplar-lo -o llegir-lo- només com una peça de museu? Per vergonya? El surrealisme hauria d'haver-nos guarit, segons ell, d'aquesta mena de timideses, car ens ensenyà a valorar follies –oníriques o no- i automatismes, així com a malfiar-nos dels avantatges en principi indiscutibles de l'estat de vigília dominat per la raó, la prudència i el nefast càlcul de probabilitats. Els humans són infinitament més lliures que no pas creuen o els deixen ser. Poden tornar al passat, contemplar paradigmes aparentment insòlits i recuperar-los per al present; poden rompre el mateix present per agermanar-lo amb el passat i el futur; poden continuar la follia de mites i llegendes sense donar més explicacions que les que la seva Fe vulgui donar; poden, sobretot, estimar més enllà del que és raonable. En qualsevol cas, la seva pel·lícula pretén potser deixar-los una mica més convençuts que dins seu hi ha encara Pandores i Holandesos Errants disposats a tot. I, com que allò que ens ha reunit avui aquí és el fascinant món dels signes, em permetran que aquest espectador de pel·lícules, es congratuli de l'original i libèrrim exercici imaginatiu d'Albert Lewin a *Pandora i l'Holandès Errant*.